

Олександр Махонін

ГЕНЕЗА ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПРОБЛЕМИ ПОВСЯКДЕННЯ

DOI: 10.58407/litopis.230214

© О. Махонін, 2023. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3668-9842>

***Мета** статті полягає у виявленні особливостей формування філософсько-методологічних підвалин підходу до визначення соціогуманітарної категорії «повсякдення» та розвитку дискусії її осмислення крізь призму історичної перспективи. Розглядається генеза та становлення поняття «повсякденне життя» як об'єкта феноменології, структуралізму та екзистенціалізму. **Методологія** дослідження базується на принципах систематичності та історизму. Характер завдань зумовив звернення до компаративно-аналітичного методу. Проблематика генеалогії сприйняття повсякдення як категорії соціогуманітарних наук визначила використання в якості основного підходу «історію ідей» та систематичну генеалогію. **Наукова новизна** полягає у спробі розглянути питання генези поняття «повсякдення» не в телеологічних контекстах «еволюції ідей у філософській науці», а як історіографічного феномену філософських та соціологічних підходів. Це дозволяє розширити рамки також й історичних підходів до повсякдення.*

***Висновки.** У ході дослідження феномен повсякдення було розглянуто з погляду різних філософських шкіл та течій, зокрема, феноменології та структуралізму. Виявлено, що соціологія більшою мірою сприяла поширенню інтересу до повсякдення, ввівши його до обігу багатьох дисциплін гуманітарного циклу. Наріжним каменем усіх досліджень повсякдення став феноменологічний підхід, який стимулював інтерес до реальних, а не абстрактних явищ та процесів життя. У свою чергу підхід екзистенціалістів до повсякдення виявився тупиковим і не збагатив арсенал соціальних наук новим інструментарієм. Найбільш ґрунтовний внесок у наукову розробку повсякдення зробили структуралісти, вийшовши за межі суто філософських рамок на поле соціології та історії.*

***Ключові слова:** повсякдення, історія ідей, історіографія філософії, методологія історії, історія соціології*

Соціологія та історія були реципієнтами теоретичного знання і концепцій з філософії в питанні розробки поняття «повсякдення» Цей трансфер виявився доволі успішним. Феноменологічне та структуралістське насіння прижилося успішніше на чужому дисциплінарному ґрунті, а ніж на рідній філософській грядці.

Повсякдення в «буденному» розумінні етимологічно розшифровується буквально як те, що ми робимо кожен день, тобто наші дії, які мають певну регулярність. При цьому більшість людей чітко розділяє всі події та явища свого життя на ординарне та на короткі прояви чогось неординарного. Рутини в нашому бутті завжди залишається на периферії свідомості. В ігноруванні повсякдення та побуту як певних категорій наукового аналізу була цілком природною аргументація – звичайне життя нікому не було цікаве. Це було зумовлено і світоглядними поглядами, відповідно до яких повсякдення традиційно сприймалося крізь призму релігійного переживання, відповідно до якої «звичайне» життя являло собою ланцюг релігійного досвіду людини, шлях до спасіння.

Таке розуміння повсякдення в цей період не є спробою описати всю добу до Раннього Нового часу як час тотального підпорядкування Церкві культури та побуту. Звичайно, що низова культура мас не була детермінована релігійною обрядовістю та духовними настановами «зверху». Але для середньовічної та ранньомодерної ментальності на всіх її рівнях було характерним сприйняття буття як нероздільної сутності, де побутове, релігійне,

культурне, політичне та міжособистісне практично не осмислювалися окремо¹. Утім, в цьому контексті варто зазначити, що основний фокус цього дослідження полягає у розгляді саме історії зародження та трансформації поняття «повсякдення». Суб'єктами цього дискурсу стали представники соціальної групи саме світських мислителів, яких з XIX ст. можна класифікувати як науковців. Саме тому аналіз осмислення концепту «повсякдення» в історичній ретроспективі починається з ранньомодерного часу.

З кін. XIV – XV ст. у Європі ми можемо спостерігати антропологічний поворот у культурній традиції, коли митці та інтелектуали починають сприймати життя як щось більше, аніж підготовлений провідний шлях. Зокрема ще М. Монтень писав, що в житті потрібно акцентуватись на позитивних аспектах². Утім, саме на основі таких уявлень почала формуватися дихотомія «буденне–низьке» і, як протиполог йому, – уявлення про «чисту» та «високу» культуру, що розглядалася негативно як французьким просвітництвом, так і німецьким романтизмом.

У першій половині XIX ст. предтеча екзистенціалізму С. К'єркегор та «батько» філософії життя А. Шопенгауер, акцентуючи на сенсах буття, бачили в повсякденні об'єктивне обмеження творчого та духовного потенціалу людини. У свою чергу, К. Маркс та Ф. Енгельс сприймали повсякдення як сферу безпосереднього буття людини та суспільства, але одночасно з цим вони вбачали за потрібне «подолати» завісу повсякдення, за якою була прихована об'єктивна дійсність економічних зв'язків та стосунків³. На початку XX ст. М. Вебер зазначав, що процес «оповсякденювання» тотожний занепаду та деградації високої культури. У той же час сфера повсякдення для нього являла собою раціоналізоване та формальне середовище. До останнього класик соціології використовував епітети «тупе» та «гнітюче», оскільки будь-який смисл не повсякденний, бо належить до світу рутини⁴.

У межах розгляду такого дискурсу маргіналізації повсякдення як поняття та феномену є доречним звернутися до думки дослідника В. Корнева, який вбачає найбільш поширену помилку у визначенні повсякдення апріорно негативних конотацій цього терміну, відповідно до яких буденний світ завчасно розглядається як «ерозія» та «приниження» справжньої людської реальності. У цій ситуації «повсякдення» мислилось (і мислиться) за залишковим принципом: від усього оригінального в суспільно-культурному житті – до самого неоригінального, від високого – до низького⁵. Першим же дослідженням, де термін «повсякдення» був винесений у заголовок, стала книга З. Фрейда «Психопатологія повсякденного життя», що вийшла 1904 р.⁶ Незважаючи на доволі спірну науковість теоретичного підходу Фрейда, у цій праці він за допомогою психоаналізу демонструє, що повсякдення не існує саме по собі, а є продуктом психічних процесів, викликаних соціальними обмеженнями людини⁷. Тим самим ми бачимо, що з початку XX ст. з обережним введенням повсякдення в науковий обіг це поняття поступово демаргіналізується.

Серед більшості представників гуманітарних дисциплін існує консенсус, що статус самостійної філософської категорії повсякдення отримує в працях представників феноменології, а саме Е. Гуссерля та А. Шютца. Іншими словами, суть феноменологічного напрямку можна звести до зміцнення методологічних акцентів на пошук чистого досвіду (його предмети) та феноменологічної редукції – аналізу не конкретних процесів, а їх «чистої» сутності. Своєрідним кредо філософії Гуссерля стало гасло «Назад, до речей!»⁸ Він запропонував розрізнати два принципово різних типи відносин, які він назвав «предикатами»: *предикати реальності* та *предикати існування*. Предикати реальності характеризуються тим, що про них ми можемо сказати «є» чи «немає»⁹. Предикатами ж існування він називав дещо інше, оскільки в певних умовах реальним може стати неіснуюче. Недивно, що, дотримуючись таких поглядів, Гуссерль вказував на значення філософського розгляду «сфе-

¹ Despand M. The sacred: the French evidence. *Method & Theory in the Study of Religion*. 1991. 3 (1). P. 43.

² Станкевич Л.П., Полякова И.П. Феномен повседневности: сущность, содержание и целостность. *Философия и общество*. 2009. №2 (54). С. 73.

³ Коляструк О.А. Апологія історії повсякденності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2010. Вип. 17. С. 49.

⁴ Вебер М. Теория ступеней и направлений религиозного неприятия мира. *Вебер М. Избранные произведения / Пер. с нем. М. Левина, А. Филиппова и др.* Москва: Прогресс, 1990. С. 332.

⁵ Корнев В.В. Вещи нашего времени: элементы повседневности: монография. Барнаул: Изд-во Алтайского ун-та, 2010. С. 19.

⁶ Пушкарева Н.Л. Предмет и методы изучения «истории повседневности». *Этнографическое обозрение*. 2004. № 5. С. 5.

⁷ Станкевич Л.П., Полякова И.П. Феномен повседневности: сущность, содержание и целостность. С. 76.

⁸ Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философии. *Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии. Философия как строгая наука*. Минск: ХАРВЕСТ, 2000. С. 627.

⁹ Гуссерль Э. Логические исследования. Минск: ХАРВЕСТ, 2000. С. 53-54.

ри людської буденності», яку він розумів як універсум всього суцього¹⁰. У будь-якому разі, саме він є «відповідальним» за виокремлення повсякдення як певного універсального філософського питання, аргументувавши його доступність до емпіричного пізнання¹¹.

Виходячи зі свого феноменологічного підходу, у праці «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія» він звертається до ідеї «життєвого світу» – значимого для індивіда світу первинних допредикативних істин, очевидних речей, які конституюються в діяльності трансцендентальної суб'єктивності. Певною мірою Гуссерль ототожнював життєвий світ зі світом нашого досвіду повсякденного життя, своєрідної «наївної суб'єктивності», тобто зі світом природної установки, що передує раціональній об'єктивності науки. По суті, «батько» феноменології характеризував «життєвий світ» як все те, що безпосередньо нас оточує протягом усього нашого життя. Повсякдення в цій концепції виступає як найбільш очевидна сфера існування суспільства. Оскільки вона дана нам безпосередньо, то в розумінні Гуссерля її можна вважати певним критерієм істинності¹².

Послідовник Е. Гуссерля від соціології А. Шютц у 1930–1950-ті рр. адаптував і розвинув феноменологічну концепцію повсякдення, при цьому зберігши такі запозичені концепти, як «життєвий світ». Утім, він не погодився з тим, що цей світ від самого початку заданий. З погляду Шютца, повсякденне є сферою досвіду людини, і ця сфера характеризується особливою формою сприйняття світу, що виникає на основі періодичної «трудової діяльності» чи «трудових ритмів»¹³ – метафори темпоральності подій та дій. У Шютца воно знаходить своє вираження через впевненість у власній об'єктивності, вираженням чого є, за оригінальним терміном соціолога, «батьоро увага». На противагу сну як невідомому стану внутрішнього світу людини він протиставляє «повсякденність» як «денну свідомість»¹⁴.

Узагалі зазначимо, що підхід цього австро-американського соціолога та філософа характеризується великою кількістю метафор. У цьому дослідженні ми аналізуємо їх крізь призму таких концептів «історії ідей», як «ідеї-одиниці» та «catch-phrases».

Однією ж із інших ключових характеристик повсякденності, за А. Шютцем, є інтерсуб'єктивність. Світ постає перед людиною в її власному переживанні й інтерпретації. Утім, будь-яка інтерпретація навколишнього світу заснована на попередньому знайомстві з ним – особистому або переданому попередніми поколіннями. За Шютцем, такий досвід у формі «знання-під-рукою» («knowledge at hand»¹⁵) виступає як схема, з огляду на яку ми зіставляємо наше сприйняття й усі переживання. З огляду на це, Шютц робить висновок, що через інтерсуб'єктивність кожен реальний об'єкт виявляє свої індивідуальні характеристики, оскільки лише мала частка знань про світ формується через особистий досвід, у той час як більшу частину формує соціум та культура.

Аналізуючи т. зв. «кінцеві області значення» або «сфери кінцевих значень», що позначають специфічні області людського досвіду, Шютц дійшов висновку, що вони детермінуються когнітивним стилем. Цей стиль складається з різних елементів, що формують повсякдення, яким і відповідають кінцеві області: особлива форма активності, специфічне ставлення до проблеми існування досвіду, «напружене» ставлення до життя, особливе переживання часу та його циклічності, особистісна визначеність індивіда та особлива, інтерсуб'єктивна форма соціальності¹⁶. Повсякдення являє собою «вищу реальність», на фундаменті якої базуються інші світи досвіду. Більше того, Шютц критикував представників різних філософських, антропологічних та соціологічних дисциплін у відірваності від «реального соціального світу», уособленням якого було повсякдення¹⁷. Увівши це поняття у сферу культурних досліджень, мислитель остаточно демаргілізував та актуалізував дослідження повсякдення, обґрунтувавши універсальність її предмета в межах усїєї гуманітаристики. Утім, варто й зазначити факт критики у бік наукового доробку цього австрійсько-американського соціолога та філософа, в особливості за відсутності чіткого розмежування між поняттями «соціальна реальність» та «повсякденне життя»¹⁸.

¹⁰ Гуссерль Э. Картезианские размышления. Минск: ХАРВЕСТ, 2000. С. 433.

¹¹ Нагайко Т.Ю. Повсякденність як понятійна категорія історичного дослідження: осягнення інтерпретацій. *Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей*. Вип. 29. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 5.

¹² Husserl E. *Cartesian Meditations. An Introduction To Phenomenology* / Trans. from German by D. Cairns. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1960. P. 52.

¹³ Ibid. P. 129.

¹⁴ Шюц А. Структура повсякденного мислення. *Соціологічне дослідження*. 1988. № 2. С. 129.

¹⁵ Gros A.E. Typifications and Stock of Knowledge in Alfred Schutz's Social Phenomenology: A Theoretical-Systematical Review. *Rev. mex. cienc. polít. Soc.* 2017. Vol. 62. № 231. P. 31.

¹⁶ Шюц А., Лукман Т. Структури життєвого світу / Пер. з нім. В. Кебуладзе. Київ: Український центр духовної культури, 2004. С. 201–202.

¹⁷ Там само. С. 131–132.

¹⁸ Милешина Н.А., Меркушин А.В. История повседневности как научное направление. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Там-

Саме під безпосереднім впливом А. Шютца формуються напрями феноменологічної, а пізніше і когнітивної соціології. Найбільш відомими його послідовниками стали американські соціологи та філософи Пітер Бергер і Томас Лукман, які, відштовхуючись від концепцій інтерсуб'єктивності Шютца та критики формалізму наукового погляду на речі (у другій половині ХХ ст.), продовжили закладену ще Гуссерлем феноменологічну традицію в суспільно-гуманітарному знанні¹⁹. Розвиваючи ці теорії, вони остаточно впевнилися в тому, що реальність апріорі соціально конструюється, а знання – це впевненість у тому, що феномени – дійсні та мають свої особливі характеристики. Між тим, в їх концепції людина не просто формує соціальну реальність, а й одночасно є об'єктом її впливу²⁰. У своєму колективному magnum opus «Соціальне конструювання реальності» Бергер і Лукман, ототожнюючи концепт «реальності» зі «знанням», ставлять саме реальність повсякдення в центр реальності взагалі як такої. Ця реальність не є гомогенним предметом, а розділена на зону звичного в нашому житті та зону ще нерозвіданого і не «оповсякденненого»²¹. Основою ж повсякденної реальності, її умовою є взаємодія людей, тобто, знову ж таки, конструювання. У цьому процесі Т. Лукман та П. Бергер виділяють чотири рівні та чотири відповідні стратегії із застосування практик творення реальності, а саме:

– Габітулізація (від англ. *habitual* – звичний) або оповсякденнювання. Так, якщо часто повторювати будь-яку дію, вона стає певним зразком, що дає змогу в подальшому відтворити її з меншими зусиллями і закріпитись у свідомості «виконавця» («астор») в якості шаблону.

– Типізація, яка розділяє об'єкти на класи з певними підгрупами (дитина, продавець, європеець та ін.) задля спрощення соціальної взаємодії. Людина, сприймаючи іншу людину («Іншого») згідно з його «маркуванням» стереотипним ідентифікатором, взаємодіє з нею відповідно до типу ситуації. Тим самим формується «соціальний запас знання» («stock of knowledge»), звернувшись до якого в певній ситуації суб'єкт зможе відповісти собі: «Я знаю, що робити». У Лукмана та Бергера сукупність «типізацій» утворюють повторювані зразки взаємодії, які, у свою чергу, і складають соціальну структуру. У цьому сенсі ми бачимо певний вплив структуралізму і паралелізм з проникненням структуралістської методології в історію приблизно в той же час²². Інституціоналізація в цьому контексті передбачає взаємну типізацію оповсякдєнєних практик «соціального життя». Отже, результатом будь-якої типізації є інституції «першого порядку».

Процес легітимації найкраще описати як об'єктивацію значення «другого порядку». Легітимація створює нові значення, які служать для інтеграції значень, що вже прикріплені до розрізнєних інституційних процесів. Функція легітимації полягає в тому, щоб зробити об'єктивно доступними та суб'єктивно правдоподібними об'єктивації «першого порядку», які були інституціоналізовані²³.

Це багаторівневий спосіб конструювання реальності, який має декілька рівнів – від простої передачі знання між поколіннями до вибудовування широких полів значень, які П. Бергман та Т. Лукман називають «символічним універсумом / всесвітом» – своєрідною матрицею всіх суспільно об'єктивованих і суб'єктивно реальних смислів²⁴. У цій інтегративній схемі через інституціональні ролі феномени набувають перспективи. Наприклад, релігія, закони та всі системи цінностей є частиною символічного всесвіту. Без символічного всесвіту не було б спільного розуміння норм суспільства²⁵. Тобто, легітимація дає змогу створити нові значення, які сприяють інтеграції значень, властивих різноманітним інституційним процесам²⁶. Продовжувачами традицій феноменологічної соціології стали американці Г. Гарфінкель та А. Сікурель, які стали, відповідно, засновниками етнометодології та когнітивної соціології, де особлива увага приділяється повсякденним ритуалам, вчинкам, переживанням, думкам, спілкуванню та іншим практикам повсякдення²⁷.

Паралельно до основної лінії цього філософсько-соціологічного підходу, що позитивно оцінював феномен повсякдення, існувала й інша. Умовно її можна охарактеризувати як скептично-нейтральну, що визнавала науковий потенціал повсякдення як об'єкта. «Генеалогічно» прихильні до цієї концепції інтелектуали були вкрай диференційовані й у крити-

бов, 2015. № 11 (61). С. 103.

¹⁹ Бергер П.Л., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Пер. с англ. Е. Руткевич. Москва: Медиум, 1995. С. 3–4, 43, 103.

²⁰ Нагайко Т.Ю. Повсякденність як понятійна категорія історичного дослідження: осягнення інтерпретацій. С. 6.

²¹ Бергер П.Л., Лукман Т. Социальное конструирование реальности... С. 76–77.

²² Там само. С. 78.

²³ Dreher J. The Social Construction of Power: Reflections Beyond Berger/Luckmann and Bourdieu. *Cultural Sociology*. 2015. Vol. 10, Issue 1. P. 56–57.

²⁴ Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. С. 96.

²⁵ Там само. С. 111.

²⁶ Пушкарева Н.Л. Предмет и методы изучения «истории повседневности». 2004. № 5. С. 7–8.

²⁷ Милешина Н.А., Меркушин А.В. История повседневности как научное направление. С. 104.

ці наукового потенціалу досліджень повсякдення виходили з власних методологічних передумов і поглядів.

Так, один із найбільш знакових і досі актуальних на сьогодні дослідників повсякдення з соціологічного «флангу» є Ірвінг Гофман. Він ставився критично до ідеї А. Шютца щодо потенціалу повсякдення як об'єкта перманентного конструювання²⁸ і сприймав фізичний світ та суспільство як сталі зовнішні обмежувачі людських індивідуальних уявлень. Соціологія повсякдення, вирішивши питання пояснення повсякденного світу не повсякденними феноменами, у Шютца та його учнів почала активно боротися за свою суверенність. Утім, очевидно, що існують й інші світи: художньої літератури, науки, релігії тощо, які мають власну логіку існування, автономну від повсякденного. Для пояснення своєрідності архітектури взаємодії світів Гофман вводить такі ідеї-одиниці, як «фрейм» – соціальна структура, світ, та «транспонування» – механіка перенесення змісту одного світу в іншій²⁹. У цілому ж, Гофмана важко віднести до критиків, оскільки він, очевидно, притримуючись схожих з класиками соціологічної феноменології концептуальних уявлень і користуючись майже тим же словником термінів, пропонує дещо інший підхід до розуміння повсякдення.

У свою чергу, М. Гайдеггер, учень Е. Гуссерля, з огляду як на феноменологічні, так і екзистенціальні позиції, доволі неоднозначно трактував повсякдення. Це дає змогу багатьом дослідникам оцінювати його ставлення до цього феномену як негативне. У своїх працях він називає «недостойним» цей «рівень існування», що пригнічує творчі пориви³⁰. Існують інтерпретації, в яких гайдеггерівське Dasein (тут-буття) ототожнюється з повсякденням, яке існує в якості буття «між» народженням та смертю. Його твір «Буття і час» присвячений подоланню повсякденності, цього світу публічності та добровільної відмови від свободи, що призводить до втрати буття. Критикуючи Е. Гуссерля щодо його схеми додавання релятивних предикатів до «голих» речей задля застосування їх у соціокультурному світі, тим самим відмовляє повсякденню у включенні його до практичного виміру³¹. Отже, як філософ-екзистенціаліст Гайдеггер кризь призму поглядів на соціокультурну сферу не вбачав у «підручному» світі повсякдення будь-якої практичної цінності. Відповідно до його феноменологічних позицій, повсякдення має потенціал як теоретико-методологічна категорія.

Близькі до ідей М. Гайдеггера екзистенціалісти в цілому наділяли повсякдення негативною конотацією, характеризуючи його як сукупність регулярних ритуалів та обмежень внутрішньої свободи людини. Німецький філософ та психіатр К. Ясперс відстоював потребу індивіда в «екзистуванні» – становленні собою в контролі над своїм буттям шляхом виходу із соціально організованого повсякденного мислення³². Французькі ж класики екзистенціалізму Жан-Поль Сартр та Альбер Камю з притаманним їм особливим песимізмом вважали повсякдення місцем, де набувала практичного сенсу рутинна та абсурдна складова нашого життя, що поневолює людину³³.

У порівнянні з екзистенціалістами прихильники неомарксистської теорії з погляду методології аналізу повсякдення були генеалогічно ближче до феноменологів. Так, А. Лефевр прямо запозичив у А. Шютца уявлення про час повсякдення, але більшість лівих інтелектуалів усе ж таки спиралася на структуралістські концепції³⁴. Паралельно з цим неомарксистами, зокрема з франкфуртської школи, розглядали повсякдення кризь призму своєї ідеології. Результатом цього стало уявлення про повсякденність як щось несправжнє та сконструйоване з метою приховування «справжніх» соціально-економічних відносин і того, що сприяє відчуженню людей, зводячи їх до суб'єктів³⁵. Такі ліві мислителі, як А. Лефевр, А. Хеллер, Р. Ванейгем та ін. вбачали й позитив у повсякденні, чий творчий потенціал можливо було б використати для зміни соціальної ситуації через культуру³⁶. Утім, як ще в 1972 р. переконливо довів К. Клер, фокус критики нових лівих на феноменології

²⁸ Goffman E. *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Boston, MA: Northeastern University Press, 1986. P. 6, 265, 307.

²⁹ Жигунова Г.В. Повседневность как социальный феномен. *Современные исследования социальных проблем*. 2015. № 8. С. 61–62.

³⁰ Станкевич Л.П., Полякова И.П. Феномен повседневности: сущность, содержание и целостность. С. 75–76.

³¹ Бочуля О.В. Онтологічний вимір повсякденності у філософській концепції М. Гайдеггера. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія*. 2012. Вип. 22 (4). № 9/2. С. 167.

³² Бурханов А.Р. Учение Карла Ясперса о трех уровнях бытия и познания человека. *Дискуссия*. 2014. № 1 (42). С. 26.

³³ Станкевич Л.П., Полякова И.П. Феномен повседневности: сущность, содержание и целостность. С. 78.

³⁴ Шихардин Н.В. Концепция повседневности в неомарксизме А. Лефевра. *Вестник ВолГУ. Серия 7: Философия*. 2008. № 1 (7). С. 16.

³⁵ Пушкарева Н.Л. Предмет и методы изучения «истории повседневности». С. 10.

³⁶ Lefebvre H. *Everyday Life in the Modern World* / Trans. from French by Sasha Rabinovitch. New York: Harper&Row, 1971. P. 9, 68–69.

форм відчуження в повсякденному житті імпліцитно мав політичне, а не наукове забарвлення³⁷.

Творчий доробок структуралістів значною мірою базувався на теоретичних розвідках вищезазначених напрямів. За своїм корінням він походить від структурної лінгвістики і на 1950–1960-ті рр. був на підйомі. Ключовим поняттям цієї теорії є структура – система, що складається із системи відносин між її елементами. У контексті розгляду повсякдення та його історії актуальними для нас є погляди двох знакових вчених-структуралістів – Мішеля Фуко та Мішеля де Серто. Так, Фуко з усією властивою його поглядам метафоричністю використовує категорію повсякдення для більшого розкриття феномену «влади» та «політики». Відповідно до цих уявлень, сучасна влада за допомогою мікропрактик повсякдення («політики повсякдення») функціонує на капілярному рівні, досягаючи нижнього краю соціального тіла. Тим самим, існує можливість змінювати політичні режими через трансформацію повсякденних практик³⁸. Чистим прикладом вторгнення на історичну царину є праця «Винахід повсякдення» М. де Серто. У душі постструктуралізму він відмовлявся бачити структури та ієрархії в культурно-історичних моделях. На думку де Серто, у повсякденні можна виявити форми культурних практик, типових для епохи чи народу та їхній взаємозв'язок зі «Словом – великим фабрикатом, джерелом будь-якої Влади». При цьому він категорично відмовлявся визнавати саму можливість об'єктивного теоретичного знання³⁹.

Підстави для особливого інтересу в контексті цього дослідження дає погляд на повсякдення німецько-британського соціолога Норберта Еліаса, який писав у близькій до структуралістської парадигмі. У 1930-х рр. він працює над своєю головною працею «Про процес цивілізації», яка, хоч і виходить друком в 1939 р., але отримує визнання, як і сам автор, уже в 1960-х рр. Тоді Еліас сформулював свої основні концепти: фігурації – соціальні процеси та структури, в яких люди взаємодіють, габітус (набута приналежність, звичка) та «оцивілізовування» повсякдення⁴⁰. У намаганнях реконструювати характер становлення цивілізації він виконав, фактично, роботу історика – відтворення інформації про минуле. Сам Еліас не вважав себе істориком, оскільки історія для нього була ілюстрацією власних поглядів на проблему прогресу та структури суспільства. Але це не заважало йому актуалізувати як предмети наукового дослідження, такі феномени, як емоції, моду, поведінку, етикет, мову. Еліас визначав сферу повсякденного через парні опозиції: повсякденність буднів – свята; рутинна – екстраординарні явища та сфери; трудовий день робочих – на противагу життєвому світу рантьє; повсякденне життя народних мас – життя еліти; повсякденність як сфера буденних подій – сфера «великих подій» (для політичної історії); повсякденність приватного життя – професійна сфера; область правдивих, нормальних, природних, нерелекторних переживань – штучне, раціональне, наукове переживання; буденна, спонтанна свідомість – рефлексивне мислення і контрольовані емоції⁴¹.

Висновки. Починаючи від зародження феноменологічної концепції повсякдення і у зв'язку з успіхами відповідних розвідок Е. Гуссерля, А. Шютца та інших, її актуалізації як наукової категорії, критика повсякдення з методологічних позицій втрачає свій сенс по мірі усвідомлення потенціалу повсякдення як однієї з центральних описових категорій філософії, соціології, культурології, антропології та історії. Найбільший внесок у практичну інструменталізацію підходу до вивчення повсякдення зробили структуралісти, які працювали на перетині різних галузей гуманітарних наук. «Чиста» філософська критика повсякдення як чогось, що обмежує свободу та потенціал людини, залишилась уділом лише екзистенціалістів та послідовників М. Гайдеггера, у той час як критично налаштовані до повсякдення неомарксистичні спромоглися побачити в конструктивістському характері генези сфери повсякдення можливість впливати на нього.

References

Berger P.L., Luckmann T. (1995). The social construction of reality: a treatise on the sociology of knowledge [trans. from English to Russian]. Moscow, Russia.

Bochulia O.V. (2012). Ontologichnyi vymir povsiakdennosti u filososfskii kontseptsii M. Haidehhera [The ontological dimension of everyday life in M.Heidegger's philosophical concept]. *Visnyk Dnipropet-*

³⁷ Klare K.E. The Critique Of Everyday Life, Marxism, And The New Left. *Berkeley Journal of Sociology*. 1971–72. Vol. 16. P. 17–18, 20.

³⁸ Фрейзер Н. Фуко о современной власти: эмпирические прозрения и нормативная путаница / Пер. с англ. В. Макарова. *PRAXIS International*. 1981. № 3. P. 275–276.

³⁹ Де Серто М. Изобретение повседневности. 1. Искусство делать / Пер. с фр. Д. Калугина, Н. Мовниной. Санкт-Петербург: Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2013. С. 13, 121.

⁴⁰ Еліас Н. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Київ: «Видавничий дім «Альтернативи», 2003. С. 27, 301, 303.

⁴¹ Вамбольдт Н.В., Шубина М.П. Повседневность в истории. *Вестник ОмГПУ: Электронный научный журнал*. URL: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-27.pdf>.

rovskoho universytetu. Serii: *Filosofii* – *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Philosophy*, 9/2, P. 161–170.

Burkhanov A.R. (2014). Uchenie Karla Yaspersa o trekh urovnyakh by'tiya i poznaniya cheloveka [The doctrine of Karl Jaspers on the three levels of being and knowledge of man]. *Diskussiya – Discussion*, 1(42), P. 23–29.

de Certeau M. (2013). *L'Invention du Quotidien Vol. 1. Arts de Faire* [translated from French to Russian]. Saint-Petersburg, Russia.

Dreher J. (2015). The Social Construction of Power: Reflections Beyond Berger/Luckmann and Bourdieu. *Cultural Sociology*, 1, P. 53–68.

Gros A.E. (2017). Typifications and Stock of Knowledge in Alfred Schutz's Social Phenomenology: A Theoretical-Systematical Review. *Revista mexicana de ciencias políticas y sociales*, 62/231, P. 23–45.

Koliastruk O.A. (2010). Apolohiia istorii povsiakdennosti [Apology of the history of everyday life]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorija – Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: «History»*, 17, P. 46–55.

Kornev V.V. (2010). Veshhi nashego vremeni: e`lementy` povsednevnosti [Things of our time: elements of everyday life]. Barnaul, Russia.

Mileshina N.A., Merkushev A.V. (2015). Istorija povsednevnosti kak nauchnoe napravlenie [The history of everyday life as a scientific direction]. *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie. Voprosy` teorii i praktiki – Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history. Theories and practice issues*, 11(61), P. 103–105.

Nahaiko T. (2012). Povsiakdennist yak poniatiina katehoriia istorichnoho doslidzhennia: osiahnennia interpretatsii [Everydayness as a conceptual category of historical research: understanding interpretations]. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: Zbirnyk naukovykh statei – Scientific notes on Ukrainian history: Collection of scientific articles*, Vol.29. Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine.

Pushkareva N.L. (2004). Predmet i metody` izucheniya «istorii povsednevnosti» [The subject and methods of studying the «history of everyday life»]. *E`tnograficheskoe obozrenie – Ethnographic review*, 5, P. 3–19.

Shikhardin N.V. (2008). Konceptciya povsednevnosti v neomarksizme A. Lefevra [The concept of everyday life in neo-Marxism A. Lefevre]. *Vestnik VolGU. Seriya 7: Filosofiya – Bulletin of Volgograd State University. Series 7: Philosophy*, 1 (7), P. 16–19.

Stankevich L.P., Polyakova I.P. (2009). Fenomen povsednevnosti: sushhnost`, sodержanie i czelostnost` [The phenomenon of everyday life: essence, content and integrity.]. *Filosofiya i obshhestvo – Philosophy and society*, 2, P. 72–81.

Zhigunova G.V. (2015). Povsednevnost` kak soczial`ny`j fenomen [Everyday life as a social phenomenon]. *Sovremennye issledovaniya soczial`ny`kh problem – Modern studies of social problems*, 8, P. 56–71.

Махонін Олександр Олександрович – аспірант кафедри нової та новітньої історії, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна).

Makhonin Oleksandr – postgraduate at the Department of Modern and Contemporary History, V.N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine).
E-mail: aamahonin96@gmail.com

THE GENESIS OF THE PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL DISCOURSE ON THE PROBLEM OF EVERYDAY LIFE

The **purpose** of the article is to reveal the features of the formation of the philosophical and methodological foundations of the approach to defining the "everyday [life]" category of social sciences and humanities. Also its aimed at the development of the discussion regarding the history of "everyday life" concept understanding through the prism of the historical perspective. The genesis and development of the concept of "everyday life" as an object of phenomenology, structuralism and existentialism are considered.

The **methodology** of the research is based on the principles of systematicity and historicism. The nature of the tasks made it necessary to resort to the comparative and analytical methods. The problems of the genealogy of "everyday life" as a category of social and humanitarian sciences determined the use of the "history of ideas" and systematic genealogy as the main approaches. The **scientific novelty** consists in an attempt to consider the issue of the genesis of the concept of "everyday life" not in the teleological contexts of "the evolution of an idea in philosophical science", but as a historiographic phenomenon of philosophical and sociological approaches. This allows us to expand the scope of historical approaches to everyday life as well. **Conclusions.** In the course of the research, the everyday phenomenon was considered from the point of view of various philosophical schools and currents, in particular, phenomenology and structuralism. It was revealed that sociology contributed to the spread of interest in the everyday, introducing it into the circulation of many disciplines of the humanitarian cycle. The phenomenological approach, which stimulated interest in real rather than abstract phenomena and processes of life, became the cornerstone of all everyday research. In turn, the existentialists' approach to everyday life turned out to be a dead end and did not enrich the arsenal of social sciences with new tools. The structuralists made the most thorough contribution to the scientific development of everyday life, going beyond the purely philosophical framework to the field of sociology and history.

Key words: *everyday life, history of ideas, historiography of philosophy, methodology of history, history of sociology.*

Дата подання: 3 березня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 15 квітня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Махонін, О. Генеза філософсько-антропологічного дискурсу проблеми повсякдення. *Сіверянський літопис*. 2023. № 2. С. 124–131. DOI: 10.58407/litopis.230214.

Цитування за стандартом APA

Makhonin, O. (2023). Geneza filofsosko-antropolohichnoho dyskursu problemy povsiakdennia [The genesis of the philosophical and anthropological discourse on the problem of everyday life]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 124–131. DOI: 10.58407/litopis.230214.

